

ΒΥΖΑΝΤΙΝΕΣ ΚΛΕΙΔΑΡΙΕΣ

ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΦΟΥΝΤΑΣ

ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ-ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΣ

Η έρευνα έχει αφιετηρία τις απεικονίσεις κλειδαριών σε βυζαντινές παραστάσεις με θέμα, κυρίως, την «Εις Άδου Κάθοδο». Στο κάτω μέρος της παράστασης αυτής ζωγραφίζονται «ξερριζωμένες» οι θύρες και εξαρθρωμένες οι κλειδαριές που ασφάλιζαν την ειρκτή του «Κάτω Κόσμου», σύμφωνα με το : «πύλας χαλκάς συνέτριψας και μοχλούς σιδηρούς συνέθλασας»¹ Το ερώτημα που αναφύεται και στην προκειμένη περίπτωση σχετίζεται με τη γνωστή αμφισβήτηση : αν ή κατά πόσο αποδίδονται πραγματικά (τεχνικά) αντικείμενα και στη συνέχεια, αν ανήκουν στην εποχή του ζωγράφου ή είναι παλαιότερα.

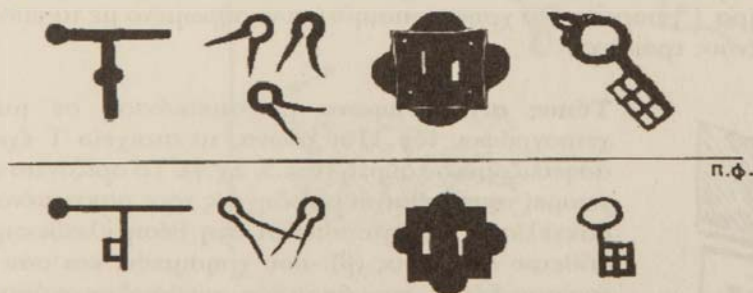
Πριν έλθει η επιβεβαίωση με την επισήμανση παρ' ελπίδα, ανάλογων πραγματικών αντικειμένων, το ενδιαφέρον για τη διερεύνηση αυτή, διατηρήθηκε αμείωτο για δύο λόγους :

Α. Διότι, για να λειτουργεί η εικόνα, ως σημαίνουσα, έπρεπε ο θεατής της εκάστοτε συγκεκριμένης εποχής να αναγνωρίζει ότι τα «σιδερικά» αυτά είναι κλειδαριές. Η ανάγκη αυτή επέβαλε στο ζωγράφο να μην απομακρύνεται από τις σχετικές «προσλαμβάνουσες παραστάσεις», δηλαδή τις «ευανάγνωστες» και οικείες μορφές, έστω κι αν παρέβαινε -συνειδητά- την γνωστή εικαστική αρχή της ενότητας τόπου και χρόνου².

Β. Διότι διαπισπωνόταν ότι οι απεικονίσεις κάθε συγκεκριμένης εποχής είχαν μεγάλη ομοιογένεια μεταξύ τους· κι αυτό δεν μπορούσε βέβαια ν' αποδοθεί σε γενικευμένη -ως αυτό το λεπτομερειακό βαθμό- πειθαρχία σε εκάστοτε εικονογραφικό πρότυπο.

Α. ΚΛΕΙΔΑΡΙΕΣ ΤΟΥ 11ου ΚΑΙ 12ου ΑΙΩΝΑ

Στις εντοίχιες ψηφιδωτές παραστάσεις της «Εις Άδου Καθόδου» στον Όσιο Λουκά

ΕΙΚ. 1 Απεικονίσεις εξαρτημάτων κλειδαριάς σε ψηφιδωτές παραστάσεις της «Εις Άδου Καθόδου» (Ανάστασης) του 11ου αιώνα.
Depictions of the component parts of locks in mosaic representations of the «Descent into Hell» (Resurrection), 11th cent.

Φωκίδος (πρώτες δεκαετίες 11ου), στη μονή Δαφνίου (τέλη 11ου), (βλ. Εικ.1) και στον Άγιο Μάρκο της Βενετίας³, εικονίζονται διασκορπισμένα τα εξής μεταλλικά εξαρτήματα κλειδωσης :

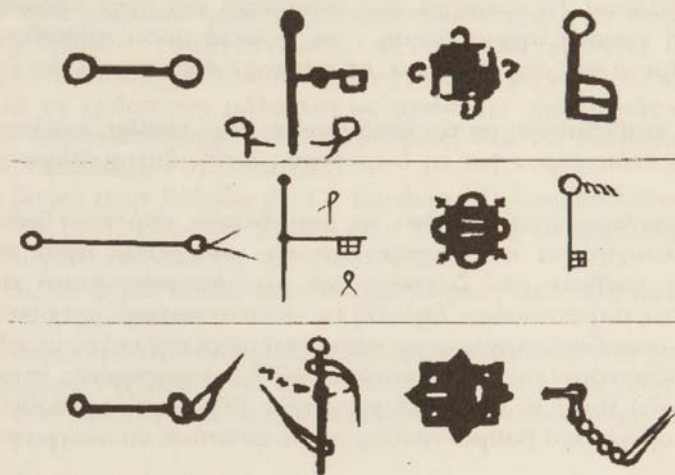
α. Στοιχείο σε σχήμα Τ.

β. Διχαλοειδή άγκιστρα που σχηματίζουν δακτυλίους όταν πακτωθούν σε ξύλο⁴.

γ. Κύρια όψη κιβωτιδίου κλειδαριάς με περιμετρικές οπές για προσήλωση στο θυρόφυλλο και δύο ενδιάμεσες οπές για λειτουργικούς λόγους.

δ. Κλειδιά.

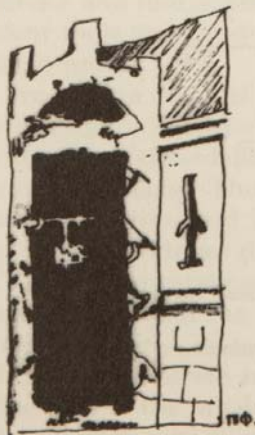
Σε Ορισμένες άλλες απεικονίσεις του 11ου αιώνα : π.χ. στη Νέα Μονή της Χίου, στη Μονή Μεγίστης Λαύρας⁵ και στην Karanlik kilise της Καππαδοκίας (σχέδια και των τριών στην Εικ.2) ή στο Torcello⁶, προστίθεται στην πιο πάνω σειρά των τεσσάρων εξαρτημάτων και ένα ακόμη :

ΕΙΚ. 2 Απεικονίσεις εξαρτημάτων κλειδαριάς σε παραστάσεις της «Εις Άδον Καθόδου» του 11ου αιώνα.
 Depictions of the component parts of locks in representations of the «Descent into Hell», 11th cent.

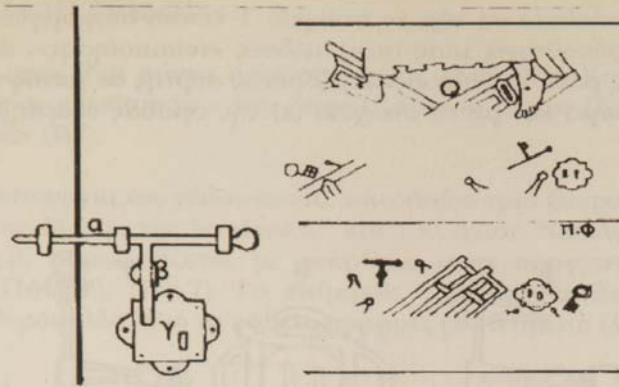
ε. Ράβδος που τα άκρα της απολήγουν σε δακτυλίους. Μια αξιοπρόσεκτη λεπτομέρεια : στον ένα μόνο από τους δύο δακτυλίους είναι περασμένο διχαλοειδές άγκιστρο (β).

Η συνύπαρξη όλων αυτών των «σιδηρικών» δεν είναι τυχαία ή συμβατική. Το στοιχείο σε σχήμα Τ μπορούσε να χρησιμοποιηθεί συναρθρωμένο με τα υπόλοιπα, κατά δύο μαρτυρημένους τρόπους :

Τύπος α.1. Σύμφωνα με απεικόνιση σε μικρογραφία⁷ χειρογράφου του 11ου αιώνα, το στοιχείο Τ έχει τη χρήση ασφαλιζόμενου σύρτη (Εικ.3, Σχ.4). Το οριζόντιο στέλεχος (α) μπορεί να ολισθαίνει με οδηγούς τους πακτωμένους στο ξύλο δακτυλίους. Ακινητοποιείται στη θέση κλειδωσης μέσω του κάθετου στελέχους (β) -που χρησιμεύει και σαν λαβή- όταν ένα προεξέχον, στην άκρη του, αγκύριο⁸ σε σχήμα Π εισχωρεί και αγκυρώνεται στη μία από τις δύο οπές του κιβωτιδίου («χελωνίου») της κλειδαριάς (γ). Η άλλη οπή είναι για την εισχώρηση του κλειδιού.

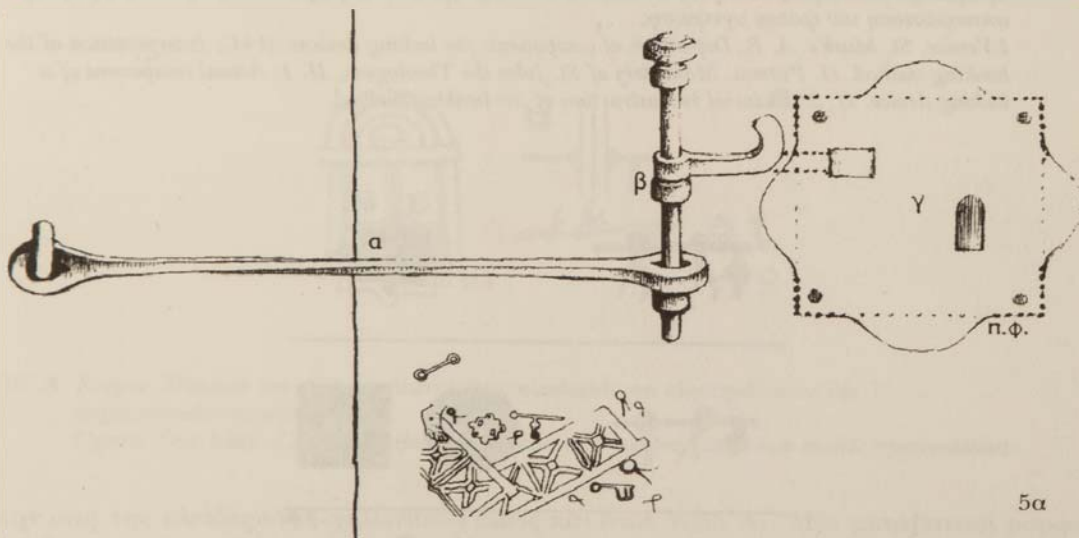
ΕΙΚ. 3 Ιερουσαλήμ. Πατριαρχική βιβλιοθήκη. Μικρογραφία χειρογράφου κώδικα του 11ου αιώνα.
 Jerusalem. Patriarchal Library. Miniature from a manu scriptcodex, 11th cent.

ΕΙΚ. 4 Τύπος κλειδώσης Α.1. Γραφική αναπαράσταση.
A.1. type of locking articulation. Pictorial reconstruction.

Τύπος α.2. Η συνάρθρωση και των πέντε στοιχείων (εξαρτημάτων) που περιγράφηκαν παραπάνω (Εικ.2) σε ένα σύστημα κλειδώσης, κατέστη δυνατό να εξακριβωθεί, χάρη στο απομεινάρι μιας πραγματικής κλειδαριάς, που διασώζεται παραπονημένη, στο ναό του Πρωτάτου⁹ στο Αγ. Όρος (Σχ.5α).

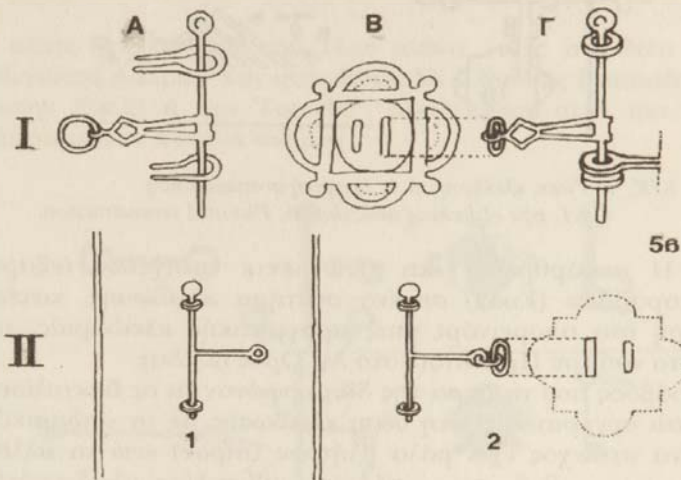
Η σιδερένια ράβδος που τα άκρα της διαμορφώνονται σε δακτυλίους «ζεγγνύει» τα δύο θυρόφυλλα και συγκρατείται στη θέση κλειδώσης με το «σιδηρικό» σε σχήμα Τ, του οποίου το ένα στέλεχος έχει ρόλο βλήτρου (πίρου) ενώ το άλλο κατέληγε και ασφάλιζε (πριν παραπονηθεί) στην οπή ενός κιβωτιδίου κλειδαριάς¹⁰. Ένα ακόμη πραγματικό εξάρτημα σχήματος Τ εντοπίσαμε στην Πάτμο, στη Μονή του Θεολόγου, πάνω στη δυτική θύρα του παρεκκλησιού του οσίου Χριστοδούλου, κτήτορα της Μονής τον 11ο αιώνα. (Σχ. 5β, ΙΙ). Εδώ η προβληματική απόληξη της μεσοκάθετης κεραίας του

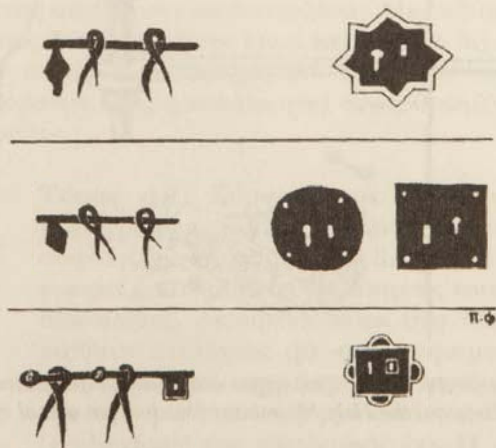
ΕΙΚ. 5α Ναός του Πρωτάτου Αγ. Όρους. Σκαρίφημα υπάρχουσας (πραγματικής διάταξης): Τύπος Α.2.
Church of the Protaton, the Holy Mountain. Sketch of an actual system: Type A.2.

Τ σε δακτύλιο ερμηνεύθηκε χάρη στην αντίστοιχη σαφή απεικόνιση της ψηφιδωτής παράστασης με θέμα την «Εις Άδου Κάθοδο» στον Αγ. Μάρκο της Βενετίας (Σχ. 5β, Ι). Στην απεικόνιση αυτή ο δακτύλιος στην άκρη της μεσοκάθετης κεραίας ενός περίτεχνου Τ, μπορούσε να στρέφεται κατά 90° και να εισχωρεί για αγκύρωση, στην αντίστοιχη οπή του κιβωτιδίου της κλειδαριάς (Βλ. Σχ. 5β, Ι, Β+Γ, Πρβλ. και Σχ. 5α).

Εντέλει, δεν αποκλείεται να είχε το στοιχείο Τ τέτοια διαμόρφωση και διαστάσεις, σύμφωνα με τις προϋποθέσεις μιας στοιχειώδους «τυποποίησης», ώστε να μπορεί να χρησιμοποιηθεί, είτε μόνο του σαν ασφαλιζόμενος σύρτης σε μονόφυλλη θύρα¹¹ (τύπος Α.1), είτε σε συνδυασμό και με το στοιχείο (ε) της ομάδας εξαρτημάτων, σε δίφυλλη θύρα (τύπος Α.2).

ΕΙΚ.5β I.Βενετία. Αγ.Μάρκος. Α,Β: Απεικονίσεις εξαρτημάτων κλειδωσης. Β+Γ: Ερμηνεία του τρόπου αγκύρωσης. ΙΙ.Πάτιμος, Μονή του Θεολόγου. ΙΙ.1: Πραγματικό εξάρτημα κλειδωσης. ΙΙ.2: Γραφική αναπαράσταση του τρόπου αγκύρωσης.
I.Venice. St. Mark's. A, B: Depictions of components for locking devices. B+C: Interpretation of the hooking method. II. Patmos. Monastery of St. John the Theologian. II. 1: Actual component of a locking device. II. 2: Pictorial reconstruction of the hooking method.

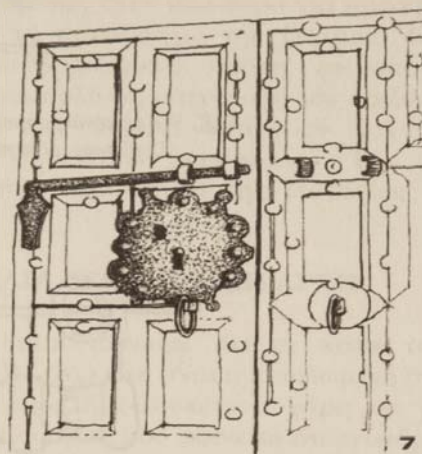

ΕΙΚ. 6 Απεικονίσεις εξαρτημάτων κλειδαριάς τύπου Β.1 σε τοιχογραφικές παραστάσεις της «Εις Άδον Καθόδου» του 14ου αιώνα.
Depictions of components of type B.1. locks in mural representations of the «Descent into Hell», 14th cent.

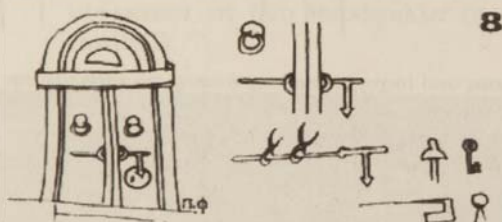
Β. ΠΑΛΑΙΟΔΟΓΕΙΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Το 14ο αιώνα στην ίδια πάντα παράσταση της «Εις Άδου Καθόδου» εικονίζονται συγχρόνως δύο τύποι κλειδαριάς : του ασφαλιζόμενου σύρτη (Β1) και του φορητού κλείθρου, «λουκέτου» (Β2).

Τύπος β.1. Η λειτουργία του τύπου αυτού, του οποίου τρία ζωγραφικά παραδείγματα του Πρωιάτου¹², της Μονής της Studenica¹³ και του Αγίου Νικολάου των Ορφανών¹⁴, φαίνονται στο Σχ.6, παρουσιάζεται με ευκρίνεια στην πραγματική κλειδαριά που διασώζεται στην Πάτμο¹⁵. (Εικ.7) Το επίμηκες οριζόντιο στέλεχος ολισθαίνει και «ζευννύει» τα δύο θυρόφυλλα, ενώ το κάθετο συμφυές με το πρώτο (λαβή) «αγκυρώνεται»

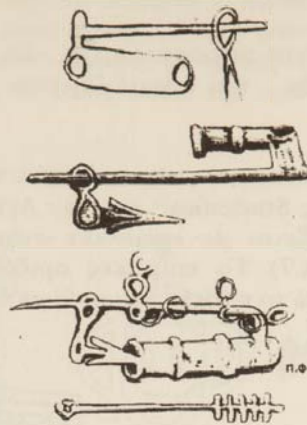
ΕΙΚ. 7 Πάτμος, Μονή του Θεολόγου. Κλειδαριά στο παρεκκλήσι του οσίου Χριστόδουλου. Patmos. Monastery of the St. John the Theologian. Lock in the chapel of the Blessed Christodoulos.

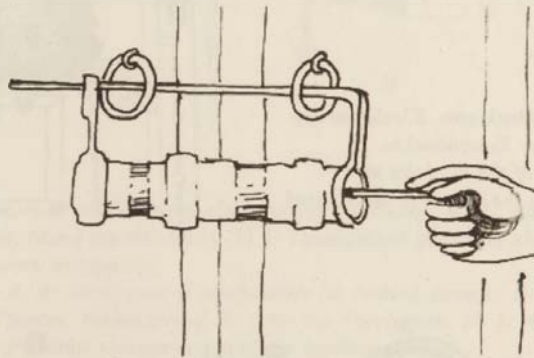
ΕΙΚ. 8 Κύπρος, Παναγία του Αράκου. Απεικονίσεις κλειδαριάς και εξαρτημάτων σε δύο τοιχογραφικές παραστάσεις. Cyprus. Our Lady of Arakos. Depictions of locks and components in two mural representations.

στην οπή της κλειδαριάς («χελωνίου») όπως και στον τύπο Α1. Μία μεταβατική μορφή μεταξύ των τύπων Α1 και Β1 εικονίζεται σε τοιχογραφία της Παναγίας του Αράκου (Εικ.8) στην Κύπρο¹⁶.

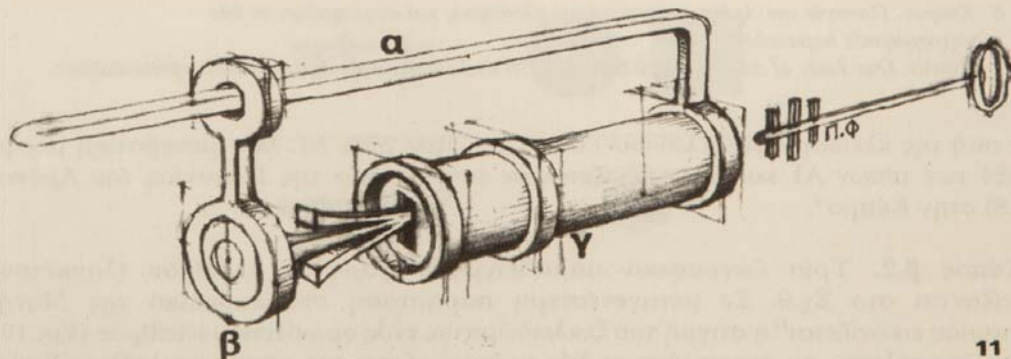
Τύπος β.2. Τρία ζωγραφικά παραδείγματα φορητού κλείθρου (λουκέτου), εικονίζονται στο Σχ.9. Σε μεταγενέστερη παράσταση στο καθολικό της Μονής Δοχειαρίου εικονίζεται¹⁷ η στιγμή του ξεκλειδώματος ενός ομοιότυπου κλείθρου (Εικ.10). Για να «ασφαλίσει» το περασμένο σε δύο κρίκους -όπως και σήμερα- κλείθρο (Σχ.11) πρέπει να κλείσει πλήρως ο επίμηκης κλοιός που σχηματίζουν χωρίς να ολοκληρώνουν το σώμα του κυλίνδρου (γ) και η συμφυής στην άκρη του ράβδος (α). Το κλείσιμο του κλοιού γίνεται με το κινητό εξάρτημα (β) που «ζευννύει» αφ' ενός το ελεύθερο άκρο του

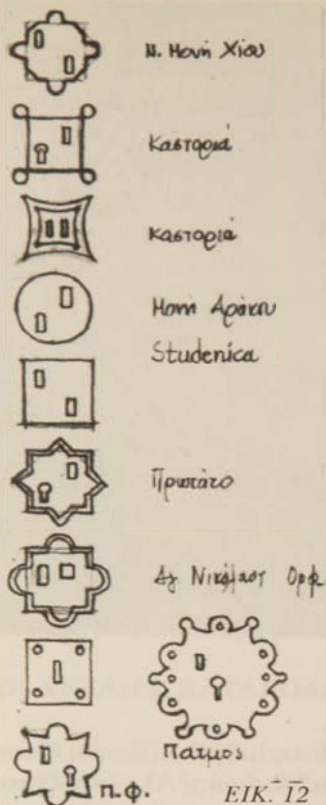
ΕΙΚ. 9 Απεικονίσεις τριών φορητών κλειθρών σε τοιχογραφίες.
 Depictions of three portable locks in mural paintings.

ΕΙΚ. 10 Σκαρίφημα λεπτομέρειας από τοιχογραφική παράσταση στο καθολικό της μονής
 Δοχειαρίου Αγ. Όρους τον 16ον αιώνα.
 Sketch of a detail from a mural in the main church of the Monastery of Docheiariou,
 the Holy Mountain, 16th cent.

ΕΙΚ. 11 Γραφική αναπαράσταση φορητού κλειθρού (λουκέιου).
 Pictorial reconstruction of a portable lock (padlock).

κυλίνδρου (με την εισδοχή της «βαλάνου») και αφ' ετέρου το ελεύθερο άκρο της ράβδου. Υπήρχαν διάφοροι εσωτερικοί μηχανισμοί αγκίστρωσης (και απαγκίστρωσης) και ανάλογα κλειδιά¹⁸. Σαφείς απεικονίσεις «λουκέτων» κυλινδρικής μορφής βλέπουμε και σε τοιχογραφίες της Καστοριάς¹⁹.

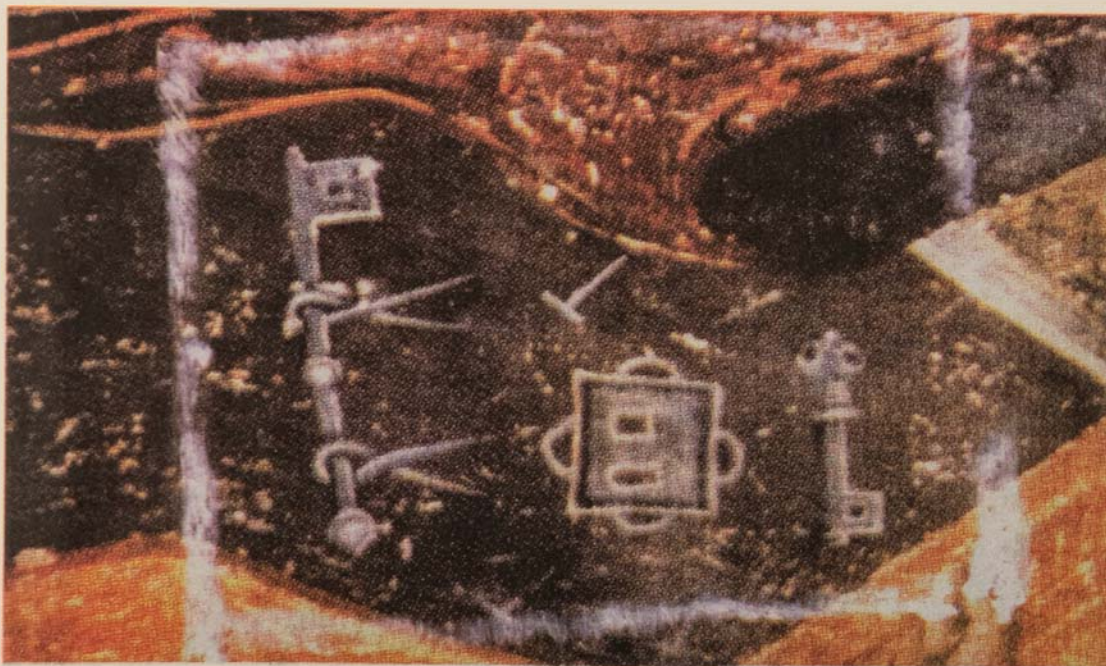
«Λουκέτα» ίδιου τύπου με αυτά που απεικονίζονται στην παράσταση της «Εισ Άδου Καθόδου» επισημάνθηκαν μετά την διερεύνηση των απεικονίσεων, στην ενδιαφέρουσα συλλογή του Μουσείου Μπενάκη²⁰ στην Αθήνα.

Μία ένδειξη ότι τα δύο είδη κλείδωσης Β1 και Β2 συνδυάζονταν ενδεχομένως στην ίδια θύρα για πρόσθετη ασφάλιση, παρέχει το παράδειγμα της Πάτμου, όπου εκτός από τον ασφαλιζόμενο σύρτη (ο οποίος, σημειωτέον, βρίσκεται πολύ ψηλότερα από τον οριζόντιο γεωμετρικό άξονα της θύρας) υπάρχουν και δύο χαλκάδες²¹, ένας σε κάθε θυρόφυλλο. Το ίδιο παρατηρούμε και στο παράδειγμα της Παναγίας του Αράκου (Εικ. 8).

ΑΝΑΓΩΓΗ ΣΕ ΕΝΙΑΙΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ ΑΡΧΗ

Συνοψίζοντας, διαπιστώνουμε ότι σε κάθε τύπο κλειδαριάς (Α1, Α2, Β1, Β2) είτε είναι προσηλωμένη στην πόρτα, είτε είναι φορητή («λουκέτο»), χάρη σε μια στοιχειώδη αρχή λειτουργίας που φαίνεται ότι ενυπάρχει στην αρχική σύλληψη όλων των γνωστών τεχνικών μορφών, διακρίνονται τέσσερα μέρη :

Ι. Η οριζόντια μεταλλική ράβδος που «ζευγνύει» συνεκτικά τα δύο θυρόφυλλα (ή το θυρόφυλλο με τον σταθμό).

II. Το κάθετο στέλεχος που συγκρατεί ή ακινητοποιεί τη ράβδο (I) στη θέση κλειδώσης. Αυτό είναι άλλοτε ενωμένο μ' αυτήν μονίμως, συμφυές (τύποι A1 και B1) και άλλοτε ανεξάρτητο, συναρθρωμένο με αυτήν (τύποι A2 και B2). Σε κάθε περίπτωση το στέλεχος αυτό αγκυρώνεται στο κιβωτίδιο του μηχανισμού κλειδώσης (τύποι A1, B1, A2, B2).

III. Το κιβωτίδιο²² («χελώνιο») που περιέχει το μηχανισμό αγκίστρωσης και απαγκίστρωσης του στελέχους (II).

IV. Το κλειδί που ενεργοποιεί το μηχανισμό απαγκίστρωσης (και αγκίστρωσης;).

ΟΝΟΜΑΣΙΕΣ

Ποια ήσαν τα σχετικά με τις κλειδαριές ονόματα; Μεσαιωνικά λεξικά και ο Θεσσαλονίκης Ευστάθιος²³ (12ος αιώνας) καταγράφουν αρχαίους όρους ή λόγιους της εποχής τους και επιχειρώντας να τους ερμηνεύσουν χρησιμοποιούν τρέχουσες ονομασίες και περιφράσεις, χωρίς όμως σαφή σημασιοδότηση: «...και λαλούνται μεν ούτω ταύτα και υπονοούνται ου μην δε και νοούνται σαφώς...» θα λέγαμε και μεις για τον Ευστάθιο, όπως γράφει κι εκείνος για τους αρχαίους.

Ωστόσο επειδή μπορούμε να παραβάλουμε ονομασίες, ορισμούς και δεδομένες πλέον μορφές κλειδαριών, θα προτείνουμε ότι ο λόγιος όρος «βάλανος»²⁴ που ερμηνεύεται με τον δημώδη «μάγγανον»²⁵ ταιριάζει περισσότερο στο στοιχείο T του τύπου Α2. Η λογική της διάταξης αυτής θυμίζει τον αρχαίο τρόπο ακινητοποίησης του «μοχλού» στη θέση ασφάλισης, με την εισχώρηση «βαλάνου». Δηλαδή η σιδερένια ράβδος που «ζευγνύει»²⁶ τα δύο θυρόφυλλα στη διάταξη Α.2. είναι «σιδηρούς μοχλός». Η ονομασία «βάλανος», όμως, μπορεί να αναφέρεται επίσης και στον ασφαλιζόμενο σύρτη τύπου Β.1., γιατί το άκρο του στο παράδειγμα της Πάτμου έχει ανάγλυφη τη μορφή βαλάνου.

Ο όρος «χελώνιον», συνδυάζοντας το χωρίο του Ευσταθίου (βλ. υποσημ. 24) και το σχετικό άρθρο του Φωτίου²⁷, προκύπτει ασφαλώς ότι αναφερόταν στο μεταλλικό κιβωτίδιο του μηχανισμού κλειδώσης. Στο φορητό κλείθρο αναφέρονταν οι ονομασίες «κατήνα» και «κατηνάρι(ον)»²⁸.

ΟΙ ΑΡΧΑΙΕΣ ΚΑΤΑΒΟΛΕΣ

Ο τύπος Α.1. φαίνεται ότι δεν ήταν άγνωστος στη Ρωμαϊκή εποχή. Η σχηματική απόδοση του Α. Gaheis²⁹ παρουσιάζει ένα σύρτη σχήματος T που η κάθετη λαβή του αγκυρώνεται με φορητό κλείθρο (λουκέτο).

Η λογική της λειτουργίας του τύπου Α.2., θυμίζει, όπως ήδη αναφέρθηκε, τον τρόπο ακινητοποίησης του αρχαιοελληνικού «μοχλού» (αμπάρας) στη θέση κλειδώσης, με την εισχώρηση σε μιά υποδοχή του, ενός «βλήτρου», της «βαλάνου». Επίσης ήταν γνωστές στη Ρωμαϊκή περίοδο προδρομικές μορφές³⁰ του φορητού κλείθρου που παρουσιάστηκε εδώ. Άλλωστε η μορφική σύλληψή του θυμίζει το πρωτογενές σχήμα της αρχαίας πόρπης.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ρωμανού του Μελωδού, Αναστάσιμο στιχηρό. Πηγή το Ευαγγέλιο Νικοδήμου, V, 328.
2. Η υπέρβαση αυτή είναι συνήθης στη βυζαντινή τέχνη.
3. Demus, O., *The Mosaics of San Marco in Venice*, Chicago and London 1984, Τόμ.Ι, σ. 205, Τόμ.ΙΙ, πίν.74.
4. Στο παράδειγμα του Αγ.Μάρκου δύο τέτοια άγκιστρα είναι περασμένα στην οριζόντια κεραία του T. Βλ. Σχ. 5β, ΙΑ.
5. Μικρογραφία Ευαγγελισταρίου (α' τετάρτου του 11ου αιώνα). Βλ. Kurt Weitzmann, *Byzantine Liturgical Psalters and Gospels*, London 1980, πίν. XI.
6. Lazarev, V., *Storia della pittura Bizantina*, Torino 1967, εικ. 370. Χρονολογείται γύρω στο 1200.
7. Χειρόγραφος κώδιξ της Πατριαρχικής Βιβλιοθήκης Ιεροσολύμων· 11ου αιώνα.
8. Βλ. π.χ. απεικόνιση της «Εις Άδου Καθόδου» στη μονή Δαφνίου.
9. Στη δυτική δίφυλλη θύρα του κυρίως ναού. Το Πρωτότο οικοδομήθηκε το 10ο αιώνα.
10. Όταν αχρηστεύθηκε η κλειδαριά, η άκρη του στελέχους αυτού παραποιήθηκε με σφυρηλάτηση και εκφυλίσθηκε σε λαβή «μάνταλου».
11. Ή και δίφυλλη με σταθερά ακινητοποιημένο το ένα φύλλο.
12. Βλ. G. Millet, *Monuments de l' Athos. I. Les Peintures*, Paris 1927, πίν. 12.4.

13. Vlad. R. Petkovic, *La peinture Serbe du moyen age*, Beograd 1930, πίν. 38.b
Πρβλ. πίν. 18α., βλ. και Μ. Βατοπαιδίου : Millet, ό.π. πίν. 85,3.
14. Τσιτουριδου, Α., *Ο ζωγραφικός διάκοσμος του Αγ.Νικολάου Ορφανού στη Θεσσαλονίκη*, Θεσσαλονίκη 1986, πίν. 26.
15. Πάνω στην πόρτα από τον εσωνάρθηκα προς το παρεκκλήσι του Οσίου Χριστοδούλου. Η πόρτα χρονολογείται από τον Α. Ορλάνδο στα τέλη του 15ου ή τον 16ο αιώνα, (βλ. *Η Αρχιτεκτονική και οι Βυζαντινές τοιχογραφίες της Μονής του Θεολόγου Πάμμου*, Αθήναι 1970, σ. 74, εικ. 54). Αξιοπρόσεκτη είναι η ομοιότητα της μορφής της λαβής με εκείνη των απεικονίσεων του Πρωτάτου και της Studenica. Κλειδαριά του τύπου Β1 υπάρχει στην πύλη του περιβόλου της μονής Λογγοβάρδας στην Πάρο, καθώς και σε θύρα του ναού του Αγ.Κλήμεντος στην Αχρίδα.
16. Οι τοιχογραφίες αυτές χρονολογούνται στα τέλη του 12ου αιώνα. Βλ. Α. Στυλιανού, «Αι τοιχογραφίαι του ναού της Παναγίας του Αράκου», *Πεπραγμένα του 9' Διεθνούς Βυζαντινολογικού Συνεδρίου*, Αθήναι 1955, τόμ. Α', σελ. 459.
17. Πρόκειται για τη σκηνή «Οι Άγιοι Πάντες εισερχόμενοι εν τω παραδείσω», βλ. G. Millet, ό.π. πίν. 248.2. Οι τοιχογραφίες χρονολογούνται στο 1568. Βλ. και πίν. 223.1.
18. Μία περίπτωση εσωτερικού μηχανισμού μικρής κλειδαριάς βλ. G.Vikan, J.Nesbitt, *Security in Byzantium*, (έκδοση D.O.P.) 1980, σ. 6, εικ. 12. Στο τεύχος αυτό παρουσιάζονται κυρίως κλειδιά και δύο ιδιότυπα μικρά λουκέτα της Menil Foundation Collection, στο Houston (Texas).
19. Πελεκανίδης, Στ., *Καστοριά. I. Βυζαντινά Τοιχογραφία* (πίνακες), Θεσσαλονίκη 1953, πίν. 126, 198, 207 κ.ά.
20. Έχουν κιβωτίδιο κυκλικής, τετραγωνικής ή σύνθετης διατομής και το μήκος τους κυμαίνεται από 8 έως 20 περίπου εκατοστά. Παρόμοιο «λουκέτο» μήκους περίπου 25 εκ. εξαρτημένο από αλυσίδα πάνω στην σιδερόφρακτη πόρτα του περιβόλου, σε κατάσταση αχρηστίας, υπήρχε το 1988, στη μονή του Τιμίου Προδρόμου Σερρών.
21. Οι χαλκάδες χρησίμευαν ως λαβές για το κλείσιμο των θυροφύλλων από την εξωτερική πλευρά.
22. Ορθογώνιας παραλληλεπίπεδης ή κυλινδρικής μορφής.
23. Ευσταθίου Αρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης, *Παρεκβολαί εις την Ομήρου Ιλιάδα και Οδύσειαν*.
24. Κατά Σου(ί)δα και Φώτιο «βάλανος δ' εστί το εις τον μοχλόν σιδήριον ό καλούμεν μάγγανον και βάλανοι τα μάγγανα της κλειδώσεως...». Πρβλ. και Ευσταθίου, ό.π. 1900, 39 : «οχήςας, δε, φασίν, ου τους ένδον μοχλους .....αλλά τας λεγομένας βαλάνους τας εν τω χελώνω καταντικρύ της κλειδός, αί περιάγονται, φασί, και ανοίγονται. Δοκούσι δε είναι αύται ας νυν διαδρόμους φαμέν .....»
25. Από το «μαγγανώνω» ίσως να προέρχεται το «μαγκώνω». Πάντως η λέξη «μάγγανο» είχε πολλές τεχνικές σημασίες : πολιορκητική μηχανή, βαρούλκο, δόκανο, πιεστήριο καρπών κ.ά. βλ. Εμμ. Κριαρά, *Λεξικό Μεσαιωνικής ..... Γραμματείας*.
26. Πρβλ. Ευσταθίου, ό.π. 1142.49: «εζευγμένας δε (ενν. τας θύρας) αντί του κεκλεισμένας και ησφαλισμένας ως οία ζυγοίς τοις μοχλοίς.....»
27. Λεξικόν Φωτίου: «χελώνιον»: το της χελώνης όστρακον.
28. Από τα λατιν. catena, catenarium. Πρβλ. Λεξικό Du Cange: «.....ελαύσεις προς εαυτόν τας πύλας και εν ταις κρικέλλαις αυτών εισαγάγεις την άλυσιν της κατήνας και κλείσας ερείς.....». Βλ. και Εμμ. Κριαρά, ό.π.
29. Gaheis, Al., «Das romische Tur und Kastenschlob», *JOAI*, 1930, σ. 259, εικ. 122C.
30. Στο ίδιο, εικ. 122 A,B.

SUMMARY

BYZANTINE LOCKS

P. FOUNDAS

It is based primarily on the representation of the subject of the «Resurrection», which in Byzantine terms is expressed as the «Descent into Hell» and the liberation of its prisoners. This is why, at the bottom part of this representation, the locks securing the gates of Hell are depicted as being disassembled.

The fact that the same lock components are depicted at the same time period in a variety of places (for example in the 11th cent. from Cappadocia as far as Venice) cannot be regarded as accidental. And indeed, actual locking systems have now been located, thus confirming the faithfulness of the Byzantine depictions, while it has also been possible to determine beyond question the manner in which the various scattered components were assembled. In another case, the pictorial depiction clarifies the way in which a surviving, though now incomplete component actually worked. In this way, evidence is provided for the form and function of two types of articulation in and around the 11th century (types A.1. and A.2.) and two types from the Palaeologean era (types B.1. and B.2.). Depictions from before the 11th cent. are rare. Types A.1. and B.1. are bolts, which were immobilized in the secure position by means of a hook on the handle, which fitted a key-hole which was mounted in the door. Type B.1. is a development of A.1. and indeed a Byzantine painting has been located which depicts the transitional form - between A.1. and B.1. A type similar to A.1., the only difference being that the hook of the bolt fitted a portable key-hole (padlock), is known from Roman times.

Type A.2. was confirmed through the realization that the scattered components in the depictions of the 11th cent. could be assembled, on the evidence of a surviving system which was located in a 10th cent. church.

The logic of the way in which this type (A.2.) functioned derives its principle from the method of immobilizing the ancient Greek bar (μοχλός) at the locking point through the insertion of a large pin (βάλανος) into a special invagination in the bar. In type A.2., the securing pin (βάλανος) is immobilized by hooking it into an iron keyhole nailed to the door.

The portable keyhole (padlock), which is frequently encountered in paintings from the 14th century and later, is not an invention of the Palaeologean era. Its fore-runners are known from the time of the Romans.

Evidence from written texts was also employed, both as regards the function and the nomenclature of the various components of the articulated devices and locks.